

Dobszay László

GONDOLKODÓ

füzetek

A HASZONTALAN TUDOMÁNYOK

JEGYZETEK A LITURGIÁRÓL:

57. A szószék

58. Könyörgések „super oblata”:
a Sacramentarium Gregorianum
könyörgése a pünkösöd utáni
IX. vasárnapon

29. szám

2005. május

Gondolkodó Füzetek

Kézirat gyanánt – Felelős kiadó: Dobszay László

Készült az MTA-TKI — LFZE egyházzenei kutatócsoportjában

1. füzet: A keresztény értelmiségi (I). – Jegyzetek a liturgiáról: 1. Igazság és érthetőség. – 2. Hogyan imádkozzuk a 118. zsoltárt?

2. füzet: A keresztény értelmiségi (II). – Jegyzetek a liturgiáról: 3. Az éneklőszék. – 4. A liturgikus stílus szétesése. – Aquinói Szent Tamás a hit megvallásáról

3. füzet: A keresztény értelmiségi (III). – Jegyzetek a liturgiáról: 5. A liturgikus homília formája. – 6. Benedictus Dominus Deus Israel. – Szent Ágoston beszéde az újonnan megkereszteltékhez

4. füzet: A karácsonyi virrasztó zsoltosma. – Jegyzetek a liturgiáról: 7. A karácsonyi nagyéneklés. – 8. Az 50. zsoltár utolsó versei. – Melléklet: Az esztergomi zsoltosma karácsonyi matutinuma

5. füzet: A szövegértésről. – Jegyzetek a liturgiáról: 9. Énekek a szentekről. – 10. Sajnálom...

6. füzet: Szövegalkotás és szövegértés – egyházi környezetben. – Jegyzetek a liturgiáról: 11. Gyertyák az oltáron. – 12. Ordo Cantus Missae

7. füzet: A húsvét heti „dicsőséges vesperás”. – Jegyzetek a liturgiáról: 13. A liturgia drámaisága. – 14. Változatosság?

8. füzet: Mi a magyar a zenében? – Hit, remény, szeretet – Jegyzetek a liturgiáról: 15. A pazarló liturgia. – 16. „Búgó kürtök”?

9. füzet: Szemben a feladattal – Kommentár a nagypénteki „Adoratio Crucis”-hoz (Aquinói Szent Tamás: Vajon helyes-e Krisztus keresztségét imádó tisztelettel illetni?) – Jegyzetek a liturgiáról: 17. A Máté-passió. – 18. Húsvéti népekeinkről

10. füzet: Az orációk fordítása (Mezey László szellemi hagyatékából) – A gyermekkori emlékek (Raissa Maritain írásából) – „Jön a vihar...” – Az úrnapi vesperás Magnificat-antifonája (az Isztambuli Antifonáléból) – Jegyzetek a liturgiáról: 19. Egy mennybemeneteli prédikáció margójára – 20. Aquinói Szent Tamás arról, hogy miért lett Krisztus mennybemenetele a mi üdvösségünknek oka

11. füzet: Aquinói Tamás a békéről: (1) Vajon ugyanaz-e a béke, mint az egyetértés? – A számítógép: a szellemi munka ellensége és barátja – Jegyzetek a liturgiáról: 21. A sequentia - és a liturgia misztikus jellege. 22. A dalosított zsoltár-recitáció

12. füzet: Aquinói Tamás a békéről: (2) Vajon mindenki kívánja-e a békét? Vajon a béke a szeretet sajátos kihatása-e? – Mi a tudomány? Ki a tudós? (I) – Jegyzetek a liturgiáról: 23. Halottak napja. 24. Mondatrend – a mondat rendje.

(A jegyzék folytatása a hátlapon)

A haszontalan tudományok

Mi haszna, hogy valaki egy életen át Bessenyei György prózájával, a trákok hadviselésével, a substantiával és accidentalival, Machaut motettáival, harmadrendű spanyol barokk festőkkel foglalkozik? Mi haszna az „általános műveltségnek”? Miért tanuljak én a régi rómaiakról?

A természeti és műszaki tudományok „nyomulása” az egész világon tapasztalható. Az ő támogatásuknak kis töredéke jut a társadalomtudományoknak. A különféle jelentések, úrlapok, szcientometriai képletek, követelmények, értékelési mechanizmusok mindig a természeti és műszaki tudományok szempontjait kényszerítik rá a többiekre. Gondoljuk meg, mit jelent, ha egy tudós vagy egy tudós iskola elbírálásában az a fő szempont, hogy kit hányszor idéztek az utóbbi három évben, s ebből mennyi a külföldi idézet! Holott az idézettség esélye és gyorsasága is más a biológiában, mint mondjuk az irodalomban. Viszont az is áll, hogy magyar szellemi tudatról nem beszélhetünk, ha Balassival nem foglalkozunk! És ha valaki egy jó könyvet ír Balassiról, azt száz év múlva is érdemes levenni a polcról, érdemes elolvasni, akár idézni is, míg a természettudományos eredmények ahám elavulnak.

Az iskolára gondolva: a természettudományok sem járnak különül. Hány diák fogja használni az életben a kémiai képleteket, a matematikai levezetéseket, az atomfizikai ismereteket? Senki sem vonja kétségbe, hogy ilyen kutatásokra szükség van, hiszen eredményeik előbb-utóbb hasznunkra lesznek: alkalmazásuk egészségünket, kényelmünket, munkánkat, szórakozásunkat fogja szolgálni, valami gyorsabb, kényelmesebb, olcsóbb lesz tőle életünkben. De miért kellene erről a diáknak szakismereteket szerezni? Nem elég, ha a tudósok foglalkoznak vele? Az ún. humán tárgyaknál már nem csak az a kérdés: miért hasznos tanulni őket, de az is: mi haszon van abból, hogy bárki is foglalkozik velük? És miért fizessük meg adópénzünkkel az ő kedvetelését?

1. „Humanióra”

A „humán” szót sokféle értelemben használják a mindennapi életben. Van, aki csak annyit ért rajta: jóságos, melegszívű, együttérző; a humánus ember hajlandó adakozni, másokon segíteni. Az állam hu-

mán tevékenysége az, hogy gondoskodik a rászorulókról, elesettekről, az „önhibájukon kívül hátrányos helyzetbe jutottakról”. A vállalati „humánpolitika” munkaerő-gazdálkodás: megfelelő embereket találni, s azokkal úgy bánni, hogy szívesen és eredményesen dolgozzanak. A „humán tudományok”: egyszerűen gyűjtőnév a történelem, szociológia, pszichológia stb., vagyis olyan kutatások számára, melyek közvetlenül az ember szellemi, társadalmi tevékenységével, produktumaival kapcsolatosak. Valószínű, hogy a szónak ezt a többrétegű, olykor zavaros jelentését nem lehet a használatból kiküszöbölni. De érdemes végiggondolni felvetett kérdésünkkel kapcsolatban.

Amikor a régi iskolában egy tárgycsoportot így hívtak: „humanióra”, arra a tudásra és tapasztalatra gondoltak, ami az embert embebbé teszi. Más szóval: ami az embert a nem-embertől elkülönülő mivoltában építi. A fizika az emberi környezetről szól, de ugyanebben a környezetben léteznek a kövek, növények, állatok is. A biológia az ember testéről beszél, de testi életében az ember közös az állattal. (Ezt nem lekicsinylőleg mondom.) A műszaki tudományok segítik az ember mindennapi életét, tágabb értelemben vett ruháját szolgáltatják, s nem közvetlenül magát a ruhában lévő embert érintik. A „humanióra” tárgya valami olyan, ami az embert megkülönbözteti a természet más fajaitól.

Száz évvel ezelőtt „szellemtudományokról” beszéltek. A marxizmus alatt hivatalossá vált „társadalomtudományok” elnevezés azt fejezte ki, hogy az embert a társadalom teszi emberré, sajátos vonásai abból fakadnak, hogy társadalomban él. Igaz, hogy az emberi mivolt produktuma is a társadalmi létnek, de fordítva is igaz: a társadalom az emberi mivolt következménye. Az emberi társadalom több, mint az állatok fal-kája, mert az ember több az állatnál.

Az ember: animal rationale, eszes állat. „Homo sortitur speciem ex hoc, quod habet intellectum” mondja a skolasztikus filozófia (az embert mint fajt az határolja el más fajoktól, hogy intellektusa van). És: „A ratione homo habet quod sit homo, et homo est quod habet rationem in natura sensitiva” (az ember az értelem révén ember; ember az, ami az értelmet érzéki természetben birtokolja). Az emberben tehát van, ami közös az állattal; és van valami, ami megkülönbözteti tőle, ez a

valami: az értelmes lélek, mely a gondolkozásképeségben, és szabad döntésképeségben (*liberum arbitrium*) érvényesül. Ezek vagy megvannak egy lényben, vagy nincsenek meg; ugyanakkor, ha megvannak is, növekedhetnek, gazdagodhatnak, az ember életének kisebb vagy nagyobb részét járhatják át. Az emberhez, mint fajhoz, és minden egyedéhez hozzátartozik az így értett intellektus. Ebben van az ember méltósága, melyet mindenkinben, aki ember (akár az elmebetegben is!) tisztelnünk kell. Ez az intellektus azonban maradhat fejletlen, rejtőzködő, vagy kibontakozhat és megnyilvánulhat különböző mértékben, különböző arculattal, s ez már örökölt tényezőkön is, az embert ért hatásokon és saját erőfeszítésén is függ. Ebben az értelemben beszélhetünk emberről és emberebb emberről.

Csakhogy bármennyire „képeség” az emberben a gondolkodás és szabad akarat energiája, az mindig valami tárgyra irányul, és tárgyak által formáltatik. Nem lehet leülni és gondolkodni, csak *valamin* gondolkodni. Nem lehet akarni, csak *valamit* akarni. Hogy hogyan működik a gondolat- és akaratképeség, az mindazon a tárgyon múlik, amin a gondolat- és akaratképeség nevelődik. A gondolat- és akaratképeségnek legfőbb értéke nem annak intenzitása („nagyon okos”, „nagyakaratú”), hanem igazodása azokhoz a javakhoz, melyekre irányul. A gondolat az igazságra, az akarat a jóra (noha sokszor vélt igazságra és vélt jóra) irányul. A gondolkodás annál jobban működik, minél inkább képes megérinteni az igazságot, az akarat annál jobban működik, minél inkább képes megérinteni a jót, a jobbat és a legjobbat.

Mindebből az is következik, hogy a gondolkodó- és akaróképeséget voltaképpen nem lehet közvetlenül fejleszteni (gondolkodj erősebben! akarj még inkább!), hanem azokon a tárgyakon keresztül, amelyek a kettős képeséget mozgásba hozzák, és helyes céljukra irányítják. Nem lehet zongorázni tanulni „általában”, hanem csak azokon a darabokon keresztül, amiket gyakorlunk. A zongorista billentése annál érzékenyebb, tempó- és ritmusérzéke annál fejlettebb, harmóniai, dallami kifejezőereje annál elevenebb, minél több és minél megfelelőbb darab készítette őt ezek használatára, minél jobban sikerült a darabokból jövő indításoknak megfelelni. Ezért csacsiság a mai pedagógia dilemmája: anyagot tanítsunk-e, vagy képeséget fejlesszünk? Képességet nem le-

het anyag nélkül fejleszteni, anyagot nem lehet a képesség megmozgatása nélkül birtokba venni. Az anyag a képesség tápláléka, a képesség az anyag megemésztettsége.

Még néhány félreértést kell tisztázni. A gondolkodóképesség nem azonos a szigorú logikával. Míg a matematikában és a természettudományokban főként a lépésről lépésre haladó, szigorú értelem működik (és fejlődik), addig az élet legemberibb viszonylataiban inkább egy meglátásra, belátásra, a fontos és kevésbé fontos, az igaz és hamis, a jó és rossz megkülönböztetésére, bölcs ítéletalkotásra van szükségünk. Az első gondolkodási típust nevezték régen a rációnak (nevezzük okoskodásnak), a másodikat intelligenciának (mely etimológiailag az „összeolvasni, összegyűjteni, összeválogatni” igéből származik; jó magyar szó híján a megértés képességének nevezném). Ez utóbbiban legfontosabb elem talán a helyes megítélő-képesség. Ez a képesség nem azonos a természettől adott „jó fejvel”. Adott esetben természetileg gyengébb agyak is elsajátíthatják az igazság iránti érzékenységet, legalábbis az ő életükhöz tartozó igazságot, életük igazán fontos, nagy dolgait illetően. Ugyanúgy az akaratképesség sem azonos az erős akarattal. A bizonytalanlankodó, töprengő, látszólag gyenge akaratú ember is bírhat fejlett akaratképességgel. Valójában itt is egy fajta ítélőképességről van szó: felismeri-e a jót, s akarja-e azt választani (olykor a kevésbé jóval szemben).

Nincs itt helyünk végigvenni, melyek az összetevői a kettős képességnek; azok elég pontosan leírhatók, s így az őket fejlesztő tevékenységek is felsorolhatók. Most elég annyit mondani, az embernek fel kell emelnie szemét a közvetlen hasznosból a világ egészére. Nem anyagi egészére, hiszen senki sem képes mindent – akár csak töredékesen – átlátni. Mondhatnánk „szimbolikus egészére”, arra, ami őt ember voltában általában megerősíti. Ámde ez az „egyetemes” gondolkozás- és akaratkultúra mégsem egyetemes elvek ismételtetése révén alakul ki az emberben. Olyasféle ez, mint a művészetben a típusalkotás. Ha egy regényben egy alak csak egy karakter vagy felfogás megszemélyesítője, nem ér semmit. És ha egy regényben egy alak csak önmagát képviseli, akkor sem ér semmit. A típus azt jelenti, hogy az *általánosabb* érvényű egy *egyediségben* jelenik meg. A maga egyediségében szeretjük meg, így emlékezünk rá, így zárjuk szívünkbe szavait, mozdulatait, jellemét. És ő

mégis több mint egyed: azért is szeretjük, mert benne ráismerünk önmagunkra, tapasztalatainkra, az emberek bizonyos fajtájára, tehát valami általánosabbra, egyetemesebbre. Lehet, hogy ezt a ráismerést nem fogalmazzuk meg: csak ösztönös, csak érzésünkben van jelen. A varázs éppen ebben a kettősségben van.

Most érkezünk vissza a humaniórákhoz. A bennük megismert dolgok elsősorban azt nevelik bennünk, ami a legemberibb: gondolkodási és akarati kultúránkat. Ez a „nevelés” mindig valami egyedien keresztül történik. Julius Caesarról tudunk meg valamit, Afrika tengerpartjairól, Dante képzeletéről és költői erejéről, Bach formaművészetéről, a lélek életének különös útjairól, a társadalmi érintkezés bizonyos törvényszerűségeiről. Így, az egyedi tapasztalatokon keresztül jut „tárgyakhoz” intellektusunk. Bár ezek egyediségükben kikerülhetetlenek, mégis nem egyediségük kedvéért fontosak. Azáltal válnak „humán tárgyakká”, hogy az emberben kibővült élettapasztalataivá lényegülnek át, méghozzá legfontosabb életretegünkben.

Becsülnünk kell azt is, ami az embert állattá teszi, és az állatokkal közös testi mivoltában szolgálja: ételmet, ruhát, biztonságot, védelmet, könnyebb helyváltoztatást kínál. Ebben segítenek minket a természeti és műszaki tudományok. A humaniórák pedig abban nyújtanak egyediségben megjelenő általános tapasztalatokat, ami minket emberré tesz. Formálják gondolkodó és akaró képességünket, ítéletünket, érzékenységünket, sőt bizonyos értelemben táplálják boldogságvágyunkat is. A humaniórák természetes szinten valósítják meg azt, amit az evangélium egy más vonatkozásban kimond: „Mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri is, lelkének azonban kárát vallja”.

2. A humán tudományok

Az előző fejezet talán megokolta, miért jó (bár különböző szinten, de mindannyiunknak) humán tárgyakkal foglalkoznunk. De abból, amit e tárgyakból tudni lehet, egy-egy ember csak nagyon csekély részt tud befogadni. Miért nem elégszünk meg azzal? Rendben van, magyar irodalmi tanulmányaink fejlesztik nyelvi kultúránkat, emberismeretünket, érzelmi világunkat, empátia-érzékünket. De miért nem elég ebből annyi, amennyi belefér az iskolába? Miért kell valakinek évtizedeket eltöl-

teni azzal, hogy kicédulázza Janus Pannonius latin verseit? Miért kell ennek az embernek a munkabérére milliókat elkölteni, neki számítógépet biztosítani, eredményeit drágán kinyomtatni? Valószínű, hogy könyvét csak a többi Janus Pannonius-tudor (jó esetben: irodalmár, reneszánsz-kutató) fogja elolvasni. Azok, kiknek embervoltát a humanioráknak fejleszteni kell, nem fognak erre időt és figyelmet áldozni.

Az emberiség nem egyszerűen emberek összege. A társadalom nem azonos az emberek tömegével. A társadalomra a TEST az ősi kép. A római történelemből jól ismert Menenius Agrippa beszéde, melyben a mons sacra kivonult nép számára a test működésének hasonlatával értelmezi a társadalmat. Szent Pál az Egyházról mondja, hogy az Krisztus Teste, melyben a szolgálatok sokfélék, az egész test mégis összetartozik, egyik tag a másik javára működik (1Kor 12.).

Amit tehát az egyes emberről szűkebb körű érvénnyel elmondtunk, az a társadalom egészére, egy adott országra, vagy akár az emberiségre is áll. Az emberiségben működni kell olyan erőknek, melyek a szellemi többlet tudatát fenntartják. Olyan erőknek, melyek létükkel és tevékenységükkel napról napra tudatosítják bennünk mindazt, amit a társadalom, az ország, az emberiség tanulhat a történelmi emlékezetből, az emberi lélekről szóló tudásból, az irodalomból és más többi hasonló „humán” tapasztalatokból. Szükségünk van olyan „szervre”, olyan „testrésze”, melynek dolga a közvetlen hasznosságon túli emberi többletet megjeleníteni. Ez lenne tehát a „humán tudományok” dolga.

Mondtuk azonban, hogy minden „általános” csak a részletekben, a részletektől válhat elevenné. Nem sokat ér az ember mivoltáról vértelen közhelyeket ismételgetni. Az *általános* hitelességét ezek a *részletek* adják. Bár „a történelem az élet tanítómestere”, ezt nem azt jelenti, hogy a mai problémák megoldására tanulságul előkapunk egy-két történelmi törvényszerűséget. A történelem, a történelmi észlelet, tudat számunkra a minél alaposabban megismert részletekből áll össze. Nem úgy, hogy minden embernek napra készen kellene tudnia a történelmi kutatások friss részleteit, hanem úgy, hogy az emberiség „gyomrában” szüntelenül működni kell egy olyan emésztő rendszernek, mely a történelmet beépíti, asszimilálja a tudatba. Ady költői képvilágának elemzése önmagában nem változtatja meg az emberiség vagy akár a magyarság

életét. De szükséges, hogy az emberiség vagy a nemzet működtessen egy olyan szervrendszert, mely Ady költői képvilágát (s még sok mást) elemezve fenntartja az egész Testben ezt az életműködést.

A humán kutatások tehát nem egyenként, résztagyanként „hasznosak” számunkra, hanem egészükben, azzal, hogy vannak. A *részletek* hitelesítik őket, és a kutatások *előrehaladása* tartja őket elevenen. A kutatásnak mindig az új felfedezésre kell törekednie. Ennyiben emlékeztet a művészetekre: azok is csak akkor erősek, ha nem az elődök szavait ismételtetik, hanem egy szüntelen felfedező izgalomban alkotnak. És ahogy a művészet is mindig az egészről beszél, de mindig a részleteken keresztül, úgy a humán tudományok is a részleteken keresztül mélyítik el és teszik vonzóvá az egészet. Emiatt van az, hogy a művészet nem avul el. És emiatt, hogy a „humán” tudományok eredményei az előrehaladás ellenére is lassabban avulnak el, mint a természettudományok megállapításai.

3. *Az igazságvágy*

A kisgyerek kíváncsisága eszének és nyelvi tudásának fejlődésével együtt nyílik. Több esze van, ettől kíváncsibb; kíváncsibb, ettől több esze van. Beszélni kezd, és máris kérdez; kérdez, és ezzel beszélni tanul. „Mi ez? Hogy lett? Miért ilyen? Hol voltál? Mit csináltál? Mitől ilyen ennek a néninek a haja? Ki a szomszéd gyerek apukája? Mi az a teve? Miért nem tudod?” És játszik a szavakkal naphosszat: ablak, iblik, ebluk. Mi haszna van ebből? Ez az egy az, amit nem kérdez. Nem azért kérdez, mert haszna van belőle, hanem belső kíváncsiság hajtja: „Mi a valóság? Megismerhető-e számára a valóság? Mik a dolgok, milyenek a dolgok, mit csinálnak és mit csináltak ezelőtt a dolgok?” Mi tudjuk, hogy a gyerek ettől a kíváncsiságtól lesz emberré; ő nem tudja. Kérdéseinek nem célja van, hanem értelme. Kérdései egy játék részei, de halálosan komoly játéké.

Az ember addig él igazán, míg ezt a kíváncsiságát nem veszti el. Csak a felnőttél nem kíváncsiságnak hívjuk, hanem tudásszomjnak, igazságváagnak. Amikor megkérgesedik, már azt mondja: „minek nekem ezt tudni, nincs belőle hasznom”. De ameddig lelkében fiatal marad, addig ugyanaz a kérdéseinek természete, mint a kisgyereké. Végző

soron az izgatja: Mi a valóság? Megismerhető-e számára a valóság? Kérdéseinek nem célja van, hanem értelme. A felnőtt ember kérdései maguk is egy játék részei, de halálosan komoly játéké.

Az igazság felfedezésének fontos állomása, amikor az ember megkülönbözteti önmagát a világtól. A maga szintjén e lépést megteszi a két-hároméves kisded is, a nyiladozó értelmű gyermek, a kamasz is; kik vagyunk, kik vagyunk egymás számára, kik vagyunk a világgal összefüggésben, kik vagyunk múltunkhoz képest? Egy bizonyos életkorban gyors és egyszerű feleleteket szeretnénk kapni e kérdésekre, innen a kamasz pszichológiai érdeklődése. De egyre inkább látjuk, tapasztaljuk, hogy nincsenek egymondatos válaszok. Az emberről alkotott kép tapasztalatok millióiból alakul ki bennünk. E tapasztalatoknak csak kis részét szerezzük a fizikából, a biológiából, annál többet az irodalomból, a történelemből, a filozófiából, okos beszélgetésekből, s legátfogóbban a megismerés eszközéből: a mélyebb nyelvismeretből.

De még a fenti meggondolásban is volt egy rejtett hasznossági elv. Az igazi válasz ezen túl megy, s eszkatológikus távlatot ad az igazságváagnak. A hívő ember meggyőződése szerint az igazság teljessége az Isten, és az igazság minden megismerése tárgyilag (a skolasztika terminológiája szerint: formailag) az Isten megismerésébe torkollik. „Az örök élet az, hogy megismerjenek téged” (Jn 17, 3). Ez a megismerés teljesen céltalan, helyesebben öncélú lesz: ez maga lesz a cél. Örülünk annak, hogy megismerjük Istent, és hogy őbenne minden mást is megismerünk. Ha az Isten megadja, hogy üdvözüljek, ennek azért is örülök, mert éveken át fogom faggatni Bachot a zene titkairól, Szent Ágostont arról, hogy hogyan végezte ő a liturgiát, Mátyás királyt, hogy miért nem a törökkel törődött Bécs ostroma helyett; kérni fogom József Attilát, hogy olvasson nekem verset minden másodnap, és persze Eötvös Lőrándot is, hogy magyarázza el nekem, természettudományosan butusnak a fizikát. Ennek a megismerésnek nem lesz célja, nem lesz semmi haszna, de annál több értelme. Az ember őszinte igazságkeresése (őszinte éppen azért, mert nincs benne haszonkeresés) tökéletlen elővétele a teljes megismerésnek, még akkor is, ha az ember ennek nincs tudatában.

Ha eddig „az emberről” beszéltünk, képzeletünkben elsősorban az egyén, az egyedi ember jelent meg. Az ő igazságvágyát a *tanulás* elégíti ki. De megállapodtunk már abban, hogy az emberiség egészében is egy Ő, egy Test. Az emberiségben is él ugyanez az igazságvágy, és ezt a *tudomány* elégíti ki. A *tanulás* olyan dolgok megismerése, amiket én még nem ismerek. A *tudomány* olyan dolgok megismerése, amiket az emberiség még nem ismer. A munkamegosztásban szükség van olyanokra, akik az emberiség tudásvágyát elégítik ki. Azt a tudásvágyat, amely nem szorítkozhat a „hasznos” tudományokra, mert nem célja van, hanem értelme. És ahogy az Egyháznak el kell tartania a papot, aki az emberiség üdvösségéért munkálkodik, úgy az emberiségnek, az országnak, a társadalomnak el kell tartania azt a tudományt, melyben egyetemes tudásvágyunk tartatik ébren és elégítetnek ki. Amint a gyermek tudásvágya sem korlátozódik arra, amit megeszik, úgy az emberiség igazságvágya is kiterjed arra: kik vagyunk, milyenek vagyunk magunkban és egymáshoz képest, miből lettünk azzá, amik vagyunk; – vagyis: mi az ember? Minderre az általános feleletet megadhatja a filozófia, az etika, a vallás. Amennyiben ezek tudást hordoznak, maguk is „humán tudományok”. De az általános felelet csak a részletek által lesz hiteles és élő. Az emberiség történelméhez hozzátartozik, hogy milyen saru volt a maratoni hősök lábán, vagy hogyan változott a porrectus neuma alakja a 12. századi Itáliában. Meglehet, hogy ez valakit nem érdekel. De nem lehet, hogy az emberiséget mint egészet ez ne érdekelje.

4. Kultúra

Nem azonos a fenti kérdésekkel, de nem is független tőle: mi a kultúra, és mi nekünk a kultúra? Az utóbbi néhány évtizedben e szót egyre általánosabb értelemben használják, s ha e kiterjesztés nem is indokolatlan, azzal a veszéllyel jár, hogy értelmét, funkcióját értjük félre. Nem véletlenül törték már fejüket egyes gondolkodók azon, mi a különbség kultúra és civilizáció között.

A kultúra az Érzelmező Szótár szerint: az emberiség által létrehozott anyagi és szellemi értékek összessége. Ha el is tekintünk attól, hogy most meg az „értékek” szót kellene meghatároznunk, kissé soknak látszik, hogy mondjuk a kampósszöveget is minden további nélkül

a kultúra részének tekintjük. Kétségtelen, hogy beszélhetünk az öltözködés kultúrájáról, étkezési kultúráról, „kulturált” lakásépítkezésről, traktorkészítésről, WC-ről, közlekedésről, stb. És akkor felelni kell arra is, mi az öltözködési kulturálatlanság, étkezési kulturálatlanság, kulturálatlan traktorkészítés, stb. Mit kell kirekeszteni a kultúra fogalmából? Ha minden kultúra, akkor semmi sem kultúra. Az efféle szóhasználat talán nem is az egyes emberi produktumokra utal, hanem azok minőségére. Mégis, érezzük a jelentés bizonytalanságát: most a kampósszögyártás a kultúra vagy az egyes kampósszögek a kultúra részei („anyagi és szellemi értékek összessége”)?

A másik kiterjesztés legjellemzőbb szemléltetése az újságok (rádióműsorok, stb.) „kulturális” rovatában észlelhető. Itt bizony konkrét emberi tevékenységi területeket nevezünk „kultúrának”: a könyv, zene, tánc, stb. előállítását. A kiterjesztés veszélye itt az, hogy a kultúra egyszerűen bizonyos foglalkozások gyűjtőnévévé válik. A kutyatenyésztés a termelési szektorba tartozik, a szonettírás a kulturális szektorba. Igen ám, de akkor minden tevékenység, ami nyomda által betűket állít elő, könyvkultúra? Mindenki, aki a levegőt szabályos (zenének felfogható) rezgésbe hozza, a kultúrát működteti? Hol van akkor az „anyagi és szellemi értékek” kritériuma? Amikor Kodály a zenekultúráról beszél, bennértette ebbe „a zenei ponyva üledékét”, a „rossz zene pestisét” is? Azt is, amiről ilyesfélét mondott: „a természetben is sokkal több a gyom, mint a hasznos növény”, „a rossz zene... romboló hatása odáig terjedhet, hogy megingatja az erkölcsi törvényben való hitet”? Egy kollégám ezzel a címmel írt cikket egy folyóiratba: „a zene oszthatatlan”. Valóban az-e, és minden, ami zene, a kultúra részének tekintendő?

Tudjuk, hogy a ’kultúra’ egy latin ige származéka. A ’colo, colere’ igét a Pápai Páriz féle szótár így magyarázta: *tisztelem, lakom, megművelem*. Aki ezt teszi, az valaminek „cultor”-a, például cultor vineae: szőlőműves. Ennek ellentéte a ránk bízott dolgok elhanyagolása, illetve a pusztaság, „ösztönös” természet. „A növénytannak egyenrangú tárgya a victoria regia és az útszéli gaz. A kertész a dudvát kigyomlálja” és „ha nem ültetjük el a zenei szép magvát a legzsengőbb korban, később hiába próbálkozunk vele: ellepte a lelkeket a gyom” (Kodály). A kultúra elsősorban egy odaadó, gondos, rendszeres, alázatos tevékenység,

mellyel a ránk bízott földet, várost, nyelvet, lelket „műveljük”, hogy az végül is „művelté váljék”, értékes gyümölcsöt teremjen. A szó legelső értelmétől kezdve benne van valami, amit az Értelmező Szótár az *érték*-fogalom bevezetésével homályosan jelzett. Ilyen értelemben valóban elmondható, hogy bármi, amivel az ember foglalkozik, kultúrává, kultúrálttá tehető, feltéve, hogy érzékenyen, gondosan, figyelemmel, csendes odaadással és hozzáértéssel („bona arte”) foglalkozunk vele.

Ennek a tevékenységnek az ember nemcsak alanya, hanem tárgya is lehet. Önmagát is „művelnie” kell. S ha következetesek vagyunk az előző bekezdésben mondottakhoz, akkor a kultúra elsősorban nem az, amit megtanulunk, elolvasunk, elzongorázunk, hanem az, hogy ezáltal magunk válunk megműveltebbé. Amíg gyermekek vagyunk ez a tevékenység a nevelés, a nevelatlanségből való kivezetés (e-ducatio), a faragatlanságból való kicsiszolás (e-ruditio). Hozzá máris, de aztán egyre inkább nélkülözhetetlen az önnevelés, saját erőfeszítésünk azért, hogy a faragatlanságból (ma így mondják: bunkó-voltunkból) kijussunk. A kultúra ebben az értelemben nem egy „szakág”, hanem az, ami által az ember kulturáltabbá lesz. Minden kultúra, ami az embert kivezeti durvaságából, lelki formátlanságából, s kulturálatlanság minden (akárha egy „kulturális” területen jelentkezik is), ami ez ellen hat. E szempontból tehát a kultúra nem bizonyos „anyagi és szellemi értékek” összessége, hanem ezekben az értékekben lévő emberalakító erő.

Nem kétséges, hogy a kulturális alakító erő minden „anyagi és szellemi értékben” megjelenhet. Ilyen ereje azonban leginkább azoknak az értékeknek van, melyek magáról az emberről, mint lelkes állatról szólnak, arról, ami ő, és ami őt emberré teszi. A természeti és műszaki tudományok teljes elismerése mellett is jogos tehát megkülönböztetett szerepet tulajdonítani a kultúrában a „humanióráknak”. A világ alapvető ismerete (melyhez fizikai, kémiai, biológiai ismeretszerzésünk révén közeledünk) hozzátartozik az általános műveltséghez. Mégsem jogosulatlan, hogy az általános műveltség csúcsára az emberi létezés minőségére egyetemességgel, összegzően ható tárgyakat tegyük. Ezekben sem az információk *menyiségét*, hanem *mélyiségét* tekinthetjük fontosnak.

A „művelés” tevékenysége végül is létrehoz valamit, magát a megművelt, értékében gyarapodott tárgyat. A kultúra tevékenység, és

együttal annak eredménye. Agricultura: a föld művelésének eredményként létrejött megművelt föld. A hozzáértő és gondos művelés eredményeként jön létre a szép bútorok, ruhák, lakások, városok kultúrája, de még inkább azon értékek, „műtárgyak”, melyek az emberi lét és lélek, intellektus és érzület titkait tipikusan (egyedített általánosságban) fejezik ki. Ennyiben jogos, hogy a közvetlenül emberközpontú tevékenységek eredményeit kiemelten is a „kultúra” fogalomkörébe soroljuk. A létrejött értékes tárgyak nem csak eredményei annak, amit a „colere” ige jelöl, tanítják is e tevékenységeket: akár passzív (befogadó), akár aktív (alkotó) „cultor”-okról van szó.

Nem beszéltünk még az alapige egy jelentéséről: *tisztelem*. Az a tárgy, ami felé a cultor (a művelő) fordul, tiszteletet érdemel, odaadásra, alázatos figyelemre, „observantiára” érdemes. Annak, aki a legnagyobb tiszteletet, odaadást, observantiát érdemli, az istenségnek kiemelkedő értelemben „kultusz” jár. Hívei „cultor”-ok, a kultusz beavatottjai, közösségük maga is kultúra: „Dei agricultura estis” (1 Kor 3,9).

Az embernek hasonló felfelé tekintő tiszteletet kell éreznie akkor is, ha a kultúra értékeire, nagy teljesítményeire tekint. A kulturális tevékenység akkor vezet önmagunk kulturálódásához, ha benne a nagyságot érintjük meg. Minden mai divat ellenére ki kell mondani, hogy a kultúra elsősorban ott van, ahol nagyság van. A kulturális műtárgy lehet vidám, szomorú, gondolatokkal terhelt, elegáns, könnyed, de valahol mindenképpen majesztózus. A kultúra: Bach, Mozart, Michelangelo, Goethe és annyi sok társuk. Azután jönnek persze a megbecsült kisebbek is, az „uzuális” kultúra képviselői, lefelé haladva, mindaddig, míg valódi értéket és szelídítő, emberformáló erőt képviselnek. Idézzük harmadjára is Kodályt: A remekművekkel való érintkezés nélkül „a lélek sorvad, zsugorodik”; a kultúra közössége nem más, mint „a nagy alkotók nemes anyagból időálló formába öntött műveinek befogadása”. Olyan relativizált pedagógia, vagy kultúrpolitika, mely számára nincs különbség nagyság és semmiség között, melynek fő célja nem a nagyság megérintése, nem méltó a nevére.

Zárjuk mindezt Hermann Hesse szavaival (az *Üveggyöngyjáték*-ból). A klasszikus zenéről szólnak, de a kultúra minden területére érvényesek:

„A klasszikus zenét kultúránk kivonatának és foglalatának tartjuk, mert annak legvilágosabb, legjellemzőbb kifejezése és megnyilatkozása. Ebben a muzsikában az antikvitás és a kereszténység örökségét vesszük birtokba, a derűs és bátor jámborság szellemét, a felülmúlhatatlan lovagi erkölcsöt. Végso soron a kultúra minden klasszikus kifejeződése morált jelent, az emberi magatartás kifejezőjévé sűrített mintaképét... Az emberi tartás, amelyet a klasszikus zene kifejez, mindig ugyanaz, mindig ugyanazon fajta életismereten alapul, és mindig ugyanarra a fölényre törekszik a véletlennel szemben. Amit a klasszikus zene kifejez, ezt jelenti: tudás az emberlét tragikumáról, az emberi sors elfogadása, bátorság, derű. Hogy ez már most egy Händel- vagy Couperin-menüett kecsessége, vagy gyöngéddé finomult érzékiség, mint sok olasznál vagy Mozartnál, avagy csöndes, higgadt halálra készség, mint Bachnál: mindig a 'csak azért is', a halálmegvető bátorság, a lovagiség, az emberen túli nevetés, a halhatatlan derű csendül fel benne.”

Jegyzetek a liturgiáról

57. A szószék

Templomaink többségében a falra ragasztva gyönyörű barokk szószékeket látunk, fölöttük hangvető tetővel. Használaton kívül helyezve, sokhelyütt a feljáró lépcső is eltorlaszolja, legfőljebb lomtárnak használják. Az olvasás és prédikáció helye ma általában a szentélyben elhelyezett legile, egy-másfél méterre az oltártól. Az eredmény: a szembeoltárral már amúgy is leszűkült szentélyben alig marad hely a mozgásra, messziről még inkább szűkösnek látszik, az előttem ülők fejétől nem látom a papot, hangja a mikrofonozás ellenére alig jut el hozzám. A furcsa, hogy míg a régi szószék mellőzésének célja nyilván az volt, hogy közelebb kerüljek a paphoz, valójában sokkal távolabb kerültem, mert nem tudok közvetlen szem-száj kapcsolatot létesíteni. A régi szószék eltüntette a távolságot, mert jól láttam, sőt a hangvetőnek hála mikrofon nélkül is tökéletesen hallottam a papot (akinek akkor még meg is kellett tanulni érthetően beszélni), követhettem szájmozgását, gesztusait.

A mai legile-használat mellett valahol a távolban valaki beszél, az úrből érkezik hozzám egy hang.

De mi volt eredetileg a szószék helye templomainkban? A zsinagógában a templom közepén áll a lépcsőkkel megemelt, tekintélyes olvasóemelvény, a béma. Onnan olvassa a tórát a lektor, s olvasását a hívők közül kilépő tanú ellenőrzi. Az olvasás nem a hívők felé, hanem a tóraszekrény, kelet, mondjuk így: a szentély felé történik. A keleti egyházban az olvasás a szentély („oltár”) előtti térben történik. A szent tér nem ér véget az ikonnál, hanem kitüremkedik a hajó közepébe, az ikon előtt közvetlenül egy tágas emelt tér van, mely mint egy félsziget jön előre a hívők irányába, s ennek végpontján van az olvasóállvány.

Az ókeresztény templomban a magasra (általában fejmagasság fölé, nagy templomokban sokkal fölé) emelt szentély előtt, a hívek által elfoglalt térbe messze benyúlva van az énekesek ékes korláttal elhatárolt helye, a kórus. Ennek a korlátnak egyik vagy mindkét oldalán magasodik fel 5-7 lépcsővel megemelve a márvány felolvasó állvány, rendszerint a húsvéti gyertya tartójával is kiemelve. Innen olvassák a leckét, az evangéliumot, sőt ennek lépcsőjéről éneklik a zsoltárt is, általában északi vagy déli irányba fordulva.

A szószéket sok középkori templomban is a hajó falánál találjuk, közepesen megemelt (2-3 méter magas) pozícióban. A magas fülkeszószék azután a misétől független prédikációs gyakorlattal terjed el, hogy a reformáció korában (megfelelően az új istentiszteleti felfogásnak) a templom legmagasabb berendezési tárgyává válják, sőt a katolikus templomban is a misétől elszakított prédikáció, a nagyhatású hitszónokok beszédeinek színhelyévé válják.

Az elmondottakból talán kiderül, mi lenne ma a legjobb megoldás. Az igehirdetés helyét ki kellene mozdítani a szentélyből (mi által a szentély a celebráció, az asszisztencia számára nagyobb teret kínálna), meg kellene emelni, ha nem is a barokk szószékek magasságába, de legalábbis a fejek fölé emelkedve, mondjuk másfél-két méter magasba (nagy templomokban magasabbra). Jó lenne, ha akusztikusan is olyan helyzetbe kerülne, ahol a mikrofonnak legfeljebb segíteni kell, de nem pótolni a hang természetes erejét. Amellett ha megvan, a régi szószéket is használni kellene. Minél önállóbb a prédikáció (lelkigyakorlatos be-

szédek, hittanító beszédek), annál inkább indokolt, hogy oda menjen fel a szónok. Sőt olykor-olykor a liturgiában is kaphatna méltó szerepet. Egy templomban sikerült elérni, hogy a húsvéti gyertya – mint az ősi időkben is – messze az emberi szemmagasság fölé kerüljön (3-4 méter magasságba). De akkor hol énekelje el annak felszentelő énekét, az Exsultet a diákonus úgy, hogy őt is jól lehessen látni-hallani, s ő is szembe kerüljön a Gyertyával? A hajó egy üres terében jobbról állt a Gyertya emelvénye, az Exsultet énekese pedig vele egy magasságban, a baloldali falon lévő szószékről énekelt. Őket legalább négy méter választotta el egymástól, de egy magasságban voltak. S ami a különös, a Gyertya és énekese most került egymással mindenki számára jól észlelhető kapcsolatba.

Van egy általánosabb tanulság is: a templomban időnként változtatást kell tenni. De ne vessük meg, ne mellőzzük azokat a szent tárgyakat, melyeket őseink nagy gonddal, szeretettel és művészettel létesítettek templomunkban.

Jegyzetek a liturgiáról

58. Könyörgések „super oblata”: a Sacramentarium Gregorianum könyörgése a pünkösd utáni IX. vasárnapon

Concede nobis, quaesumus, Domine, haec digne frequentare mysteria, quia quoties hujus hostiae commemoratio celebratur, opus nostrae redemptionis exercetur. – Engedd nekünk, kérünk, Urunk, e misztériumokat gyakorta s méltóképpen megismételni, mert valahányszor ez áldozatnak emlékezetét ünnepélyesen megüljük, megváltásunk műve jut át a gyakorlatba.

„Frequentare mysteria”: a misztériumokat gyakorta megismételni. Szükséges ez ahhoz, hogy a megváltás misztériuma mintegy gyakorlati alkalmazást nyerjen a történelemben élő Egyház, s időben élő tagjai számára. Ezt világítja meg a vatikáni zsinat liturgikus konstitúciója, amikor azt mondja: „A liturgia pedig, mely által, különösen pedig az eukarisztia isteni áldozata által megváltásunk műve átjut a gyakorlatba,

a legtöbbet adja ahhoz, hogy a hívők megélve kifejezzék, és másoknak is kinyilvánítsák Krisztus misztériumát és az Egyház valódi természetét.” És másutt: „Ezért sohasem mulasztotta el az Egyház, hogy amikor egybegyűl a húsvéti misztérium megünneplésére..., akkor az Eukarisztiát bemutassa, melyben az Úr halálának győzelme és diadala újra megjelenül.” És tovább: „Üdvözítőnk... megalapította testének és vérének eukarisztikus áldozatát, hogy azáltal a keresztség áldozata az időkön át, egészen az ő újrakezdetéig jelenlévő valóság legyen”. (LK 2, 6, 47.). Ugyanebben az értelemben mondja a Tridenti Zsinat: Krisztus az ő áldozatát „...szeretett Jegyesére, az Egyházra látható módon – hagyta reá – amint azt az emberi természet megkívánja –, hogy azáltal ami a keresztségen véres módon egyszer végbement, az itt jelen legyen, és annak emléke mind a világ végezetéig fennmaradjon, s üdvözítő ereje a bűnök megbocsátására, melyeket naponként elkövetünk, alkalmaztassék.” (Sess. XXII. c. 1.)

E secreta tehát nem csak az egyetlen áldozat bemutatásának tényét állapítja meg, hanem annak mindkét értelmét is rögzíti: hiszen egyszerre emlékljel az és egyúttal a megváltás közvetítésének hatékony eszköze. Aquinói Szent Tamás szerint: “Krisztus szenvedésének valamilyen értelemben megjelenítő képe, s ezért mondja Ambrus: Krisztus egyszer felajánlott áldozata az örökké tartó üdvösségre ható erővel bír, és hogyan jut el hozzánk? Nem úgy-e, hogy naponta felajánljuk? És hogyan? Az ő halálának emlékezetére. De más oldalról *ez* közvetíti is Krisztus szenvedésének hatékonyságát, hogy e szentségben Úr szenvedésének gyümölcsében részesedjünk; s ezért mondja egy vasárnapi secreta: valahányszor ez áldozatnak emlékezetét ünnepélyesen megüljük, megváltásunk műve jut át a gyakorlatba.” (S. Th. III. qu. 83. a. 1.) A szentmise tehát nem egyszerűen a közösség összejövele, hanem celebráció, tehát egy ünnep közös, meghatározott módon való megülvése. Ez a látásmód ember cselekedet által azonban – Krisztus rendelése folytán – Isten működik: napról napra jelenné teszi egyszer volt és egyszeri áldozatát, egyúttal annak gyümölcsében részesíti a kultuszban részt vevőket.

12. füzet: Aquinói Tamás a békéről: (2) Vajon mindenki kívánja-e a békét? Vajon a béke a szeretet sajátos kihatása-e? – Mi a tudomány? Ki a tudós? (I) – Jegyzetek a liturgiáról: 23. Halottak napja. 24. Mondatrend – a mondat rendje.

13. füzet: Mi a tudomány? Ki a tudós (II). – Versmondás – A művészek és az Egyház – Jegyzetek a liturgiáról: 25. „Istentisztelet modern szabad asszonyoknak”. 26. A sivatagi atyák üzenete a mához.

14. füzet: Olvasóim leveleiből – Jegyzetek a liturgiáról: 27. Legrégibb (és legszébb) karácsonyi énekünk. 28. Mit tegyünk azzal, ami „elavult”?

15. füzet: Európa és a kereszténység – Városok szerkezete és történelme – Olvasói levelek (folytatás) – Jegyzetek a liturgiáról: 29. Krisztus, a Király. 30. Egy kalkuláció az egyházzenéről.

16. füzet: A „Társadalomtan”-ról, I. – Jegyzetek a liturgiáról: 31. Mysticum jejunium – I. 32. Az ismétlődés funkciója a felolvasott liturgikus szövegben. – Pro informatione.

17. füzet: A „Társadalomtan”-ról, II. – Jegyzetek a liturgiáról: 33. A hirdetőbála. 34. Mysticum jejunium II.

18. füzet: „Audiatum et altera pars”. – Aquinói Szent Tamás az óvatosságról. – Szövegértés, nyelvtanulás. – Jegyzetek a liturgiáról: 35. A communio. 36. Ecclesia toto orbe diffusa.

19. füzet: A karmester dolga. – Valami a gyermeknevelésről. – Jegyzetek a liturgiáról: 37. Az 1. zsoltár – húsvétkor. 38. Mi a „kántorböjt”?

20. füzet: A giccs. – Egyház és társadalom. – A magyar egyházi stíl. – Egy interjúból. Jegyzetek a liturgiáról: 39. A liturgia „igazsága”. – 40. Egy olvasmány fordítása.

21. füzet: A „haldokló” népzene. – Naplójegyzetek (1). – Jegyzetek a liturgiáról: 41. Könyörgések „super oblata”. – 42. Egy furcsa kísérlet.

22. füzet: A tekintélyről és tekintélytiszteletről. – Egy kimaradt alfejezet. – A töredékkutatásról. – Naplójegyzetek (2). – Jegyzetek a liturgiáról: 43. Könyörgések „super oblata”: A Sacramentarium Gregorianum felajánlási könyörgése Ádvent I. vasárnapjára – 44. Elsőáldozás Zsámbékon.

23. füzet: Kodály és Bartók: Párhuzamos életrajz (1). – Szintagmák és nyelvi struktúra. – Egy tudományos konferencia. – Jegyzetek a liturgiáról: 45. Könyörgések „super oblata”: Karácsony. – 46. „Régi” és „új” liturgia.

24. füzet: Kodály és Bartók – párhuzamos életrajz (2). – Aquinói Szt. Tamás: Vajon szükség volt-e az emberi nem helyreállításához Isten Igéjének megtestesülésére? – Jegyzetek a liturgiáról: 47. Mindenszentekre. 48. Könyörgések „super oblata”: Karácsony utáni vasárnap.

25. füzet: További nyelvtani játékok. – A politikai celibátus. – Egy jótanács: Gyanakodj a „költőiségre!” – Jegyzetek a liturgiáról: 49. Miről szólnak az offertórium-énekek (1). 50. Könyörgések „super oblata”: a Sacramentarium Gregorianum könyörgése nagyböjt II. vasárnapján.

26. füzet: Bach-életrajz. – Becket Tamás vértanúsága. – Jegyzetek a liturgiáról: 51. Miről szólnak az offertórium-énekek (2). 52. Könyörgések „super oblata”: a Sacramentarium Gregorianum könyörgése a pünkösd utáni II. vasárnapon.

27. füzet: Egy öikuménikus népénekgyűjtemény esélyei. – Jegyzetek a liturgiáról: 53. Stilizálás – klasszikum. 54. A Sacramentarium Gregorianum felajánlási könyörgése a húsvét utáni II. vasárnapon.

28. füzet: Alárendelt melklékmondatok. – Új Egyházzenei Füzetek. – A Cid-et olvasva. – Húsvéti ének, jó énekeseknek. – Jegyzetek a liturgiáról: 55. „... et salutare tuum da nobis”. – 56. A Sacramentarium Gregorianum felajánlási könyörgése a húsvét utáni III. vasárnapon.

A „GONDOLKODÓ” füzetek: egyszemélyes, ingyenes folyóirat. Azokhoz szól, akik a katolikus dogmához hűséggel, ugyanakkor előítéletek nélkül eszmélkednek az egyház és világ, hitélet és kultúra, liturgia és társadalmi élet dolgairól.

A füzetek függelékében kapnak helyet az Új Emberben éveken át fenntartott, 2002-ben megszűnt „Jegyzetek a liturgiáról” rovat tovább folytatott darabjai.

A fórum egy értelmiségi személyes nézeteinek ad hangot. Szeretné azt a nyugodt, tárgyyszerű, elemző, ugyanakkor szükség szerint kritikai hangot megütni, mely nemcsak a gondolkodó értelmiség hagyományainak megfelelő, hanem a katolikus egyház szellemi életében is évszázadokon át normálisnak számított.

Személy szerint szívesen fogadok észrevételeket, bírálatokat. Elgondolkodom rajta, s értelem szerint visszatérek az azokban felvetett témákhoz. De ez a fórum személyes vita lefolytatására nem alkalmas, így a levelekre nyilvános választ nem tudok adni.

Évente 10 szám megjelenését tervezem (a tanév folyamán havonként egyet). A számonként két liturgikus jegyzet az Új Ember rovat hajdani kéthetes megjelenési ciklusának felel meg.

A füzetet saját költségemen nyomtatom és ingyenesen bocsátom rendelkezésre. Köszönettel veszem, ha valaki önkéntesen és tetszés szerinti mértékben hozzá akar járulni a költségekhez. A füzet postázásának egyetlen feltétele az, hogy az érdeklődő egy levélben kérje a füzet megküldését, s évente adjon fel tíz darab, önmagának megcímzett, felbélyegzett közepes vagy nagy alakú borítékot a következő címre: Dobszay László, 1024 Budapest, Keleti Károly u. 11/A. II. 9.
